

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

بررسی حقوقی و جرم شناختی

کنترل رسمی غیر مشهود

استاد راهنما:

دکتر محمدعلی حاجی ده آبادی

استاد مشاور:

دکتر عادل ساریخانی

نگارنده:

یوسف نجف زاده

تابستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

تقدیم به :

جناب آقای دکتر تهمورث بشیریه

استاد بزرگوار و گرانقدرم

به پاس قدردانی از زحمات فراوان ایشان

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محمد علی حاجی ده آبادی که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

از جناب آقای دکتر عادل ساریخانی به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده اند کمال تشکر را دارم.

عنوان	فهرست مطالب	صفحه
مقدمه.....		۸
الف : بیان مسئله :		۸
ب : سوال های اصلی :		۱۱
ج : فرضیات :		۱۱
د : روش تحقیق :		۱۱
ر : اهمیت و ضرورت تحقیق :		۱۲
ه : پیشینه تحقیق :		۱۲
و : سامانه تحقیق :		۱۲
فصل اول: مفاهیم و مصادیق کنترل رسمی غیر مشهود.....		۱۵
مبحث اول : مفهوم شناسی کنترل جرم.....		۱۵
گفتار اول: کنترل.....		۱۵
گفتار دوم : غیر مشهود.....		۱۶
گفتار سوم : رسمی.....		۱۷
مبحث دوم : گونه شناسی کنترل جرم.....		۱۷
گفتار اول : کنترل رسمی.....		۱۸
بند اول : ابزارهای کنترل رسمی جرم.....		۱۹
بند دوم : وجوه اشتراک و افتراق کنترل رسمی مشهود با غیر مشهود.....		۱۹
گفتار دوم : کنترل غیر رسمی.....		۲۱
مبحث سوم : مصادیق کنترل رسمی نامشهود.....		۲۱
گفتار اول : نظارت ویدئویی و دوربینی نامشهود.....		۲۳
بند اول: انواع نظارت های ویدئویی.....		۲۳
گفتار دوم : مامورین لباس شخصی.....		۳۰
بند اول : مفهوم جاسوسی.....		۳۲
بند دوم : شباهت های موجود مابین دو نهاد جاسوسی و ماموران لباس شخصی.....		۳۳
بند سوم : تفاوت های موجود مابین دو نهاد مامورین لباس شخصی و جاسوسی.....		۳۴
گفتار سوم : استراق سمع.....		۴۷
گفتار چهارم : بازرسی مراسلات پستی.....		۵۲
گفتار پنجم : کنترل فضای سایبری :.....		۵۶
بند اول : انواع تدابیر پیشگیری وضعی از جرائم سایبر.....		۶۲
الف : تدابیر محدود کننده یا سلب کننده دسترس :.....		۶۴
ب : تدابیر نظارتی.....		۶۴
ج : تدابیر صدور مجوز :.....		۶۵

۶۶	د: ابزارهای ناشناس کننده و رمزگذاری
۷۰	فصل دوم: بررسی حقوقی کنترل رسمی غیرمشهود:
۷۰	مبحث اول: مبانی حقوقی مداخله دولت در حریم خصوصی اشخاص
۷۱	گفتار اول: اخلاق گرایی حقوقی
۷۲	گفتار دوم: اصل عدم ضرر
۷۵	گفتار سوم: قرارداد اجتماعی
۷۷	گفتار چهارم: پدربسالاری حقوقی
۷۹	مبحث دوم: تعیین حدود و ثغور کنترل رسمی غیرمشهود در مقام حل تعارض آن با حریم خصوصی افراد
۷۹	گفتار اول: مفهوم حریم خصوصی
۷۹	بند اول: تعریف حریم خصوصی
۸۴	گفتار دوم: سیر شناسائی حریم خصوصی
۸۵	بند اول: حریم خصوصی در اسلام
۸۵	الف: ممنوعیت تجسس و تفتیش
۸۶	ب: ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان
۸۶	ج: ممنوعیت استراق بصر
۸۷	د: ممنوعیت سوءظن
۸۷	ه: ممنوعیت غیبت
۸۸	و: ممنوعیت سب و قذف
۸۸	بند دوم: حریم خصوصی در اسناد بین المللی
۹۰	بند سوم: حمایت از حریم خصوصی در ایران
۹۱	گفتار سوم: بررسی امکان نقض حریم خصوصی بواسطه کنترل رسمی غیرمشهود
۹۶	گفتار چهارم: تقدم کنترل رسمی غیرمشهود بر حفظ حریم خصوصی
۱۰۷	مبحث سوم: کنترل رسمی نامشهود از منظر قوانین جمهوری اسلامی ایران
۱۰۸	گفتار اول: مشروعیت تحصیل دلیل از طریق اعمال نهاد کنترل نامشهود
۱۱۴	گفتار دوم: کنترل رسمی نامشهود در قانون اساسی
۱۱۵	گفتار سوم: کنترل رسمی نامشهود در قوانین عادی کشور
۱۱۵	بند اول: ماده ۱۰۴ ق.آ.د.ک.
۱۱۶	بند دوم: تبصره ماده ۱۰۴ آ.د.ک.
۱۱۸	بند سوم: ماده ۱۸ قانون تشکیل شرکت پست جمهوری اسلامی ایران
۱۲۱	فصل سوم: بررسی جرمشناختی کنترل رسمی غیرمشهود:
۱۲۱	مبحث اول: جایگاه کنترل رسمی غیرمشهود در جرمشناسی
۱۲۲	گفتار اول: جرم شناسی نظری
۱۲۲	بند اول: جرم شناسی نظری عمومی

۱۲۳	بند دوم : جرم شناسی نظری اختصاصی :
۱۲۳	گفتار دوم : جرم شناسی کار بردی :
۱۲۴	بند اول : جرم شناسی حقوقی :
۱۲۴	بند دوم : جرم شناسی بالینی :
۱۲۴	بند سوم : جرم شناسی پیشگیرانه :
۱۲۵	مبحث دوم : انواع مدل های پیشگیری از جرم :
۱۲۵	گفتار اول : پیشگیری انفعالی و فعال :
۱۲۶	گفتار دوم : پیشگیری کیفی و غیر کیفی :
۱۲۶	گفتار سوم : پیشگیری مدل پزشکی :
۱۲۶	بند اول : پیشگیری اولیه :
۱۲۷	بند دوم : پیشگیری ثانویه :
۱۲۷	بند سوم : پیشگیری سطح سوم :
۱۲۷	گفتار چهارم : پیشگیری وضعی و پیشگیری اجتماعی :
۱۲۷	بند اول : پیشگیری وضعی :
۱۳۰	الف : خصوصیات پیشگیری وضعی :
۱۳۱	ب : اشکال پیشگیری وضعی :
۱۳۲	ج : انتقادات وارد بر پیشگیری وضعی :
۱۳۴	بند دوم : پیشگیری اجتماعی :
۱۳۴	الف : پیشگیری جامعه مدار :
۱۳۵	ب : پیشگیری رشد مدار :
۱۳۹	مبحث سوم : مبانی جرمشناختی کنترل رسمی غیرمشهود :
۱۴۱	گفتار اول : مبانی پیشگیری وضعی و انتظامی :
۱۴۲	مبحث چهارم : تئوری های ناظر بر کنترل رسمی غیرمشهود :
۱۴۳	گفتار اول : دوران قبل از ظهور جرمشناسی علمی :
۱۴۵	گفتار دوم : دوران بعد از ظهور جرمشناسی علمی :
۱۵۲	نتایج و پیشنهادات :
۱۵۶	فهرست منابع و مآخذ

الف : بیان مسئله :

از زمانی که دولت ها به عنوان یک شخصیت حقوقی مستقل از اعضای تشکیل دهنده آن شناخته شده اند، همواره دغدغه اصلی این دولت ها این بوده است که به شکلی بتوانند حیات خود را استمرار بخشند. یکی از راهکارهایی که دولت ها همواره در جهت استمرار بخشیدن به حیات خود بدان متوسل می شوند تلاش در جهت تامین هرچه بیشتر امنیت در جامعه می باشد. این راهکار که دولتها بدان متوسل می شوند در اشکال مختلفی متجلی می شود، که یکی از این اشکال، کنترل اعضای جامعه جهت جلوگیری از ارتکاب جرم است. آنچه در این پایان نامه مورد بحث می باشد همین کنترلی است که از سوی دولتها اعمال می شود؛ ولی قبل از ورود به این بحث لازم به ذکر است که ضرورت استفاده از نهاد کنترل رسمی نامشهود زمانی بیشتر احساس می شود که نهادهای کنترل غیررسمی نتوانند وظایف خود را به درستی انجام دهند. منظور از کنترل غیررسمی کنترلی است که از سوی نهادهایی نظیر نهاد خانواده، مدرسه، دین و... اعمال می شود، به شکلی که اعضای جامعه بدون اینکه خود را در حصار عوامل و نیروهای بیرونی ببینند، تنها به دلیل اموری همچون وجدان بیدار و اعتقاد به آخرت از ارتکاب جرایم مختلف خودداری نمایند. کنترل غیررسمی می تواند در قالب های زیر اعمال گردد:

۱- اجبار یا تهدید با استفاده از ضمانت اجراهای منفی که موقعیت اجتماعی افراد را ضعیف می سازد.

۲- کنترل عقیدتی (وجدانی) که از انگیزه های مثبت برای همنوایی استفاده می کند.

۳- ایده هایی که به مردم، تعهدات و مسولیت ها و وظایفشان را یاد آوری می کند.^۱

اگر در جامعه ای نهادهایی، مانند نهاد خانواده و مدرسه عملکرد صحیحی نداشته باشند، نتیجه آن خواهد شد که اعضای جامعه در فرایند شکل گیری شخصیت اجتماعی خود، دچار اختلال شوند که در این صورت دولت ها به هر اندازه از ابزارهای قهرآمیز و غیر قهرآمیز جهت کنترل افراد، و برای جلوگیری از وقوع جرایم استفاده نمایند، در نهایت موفق به چنین امری نخواهند شد؛ چرا که اعضای جامعه به دلیل وجود نقص در عملکرد نهادهای مختلف جامعه برخوردار از شخصیت ضد اجتماعی شده اند. در اینصورت دولتها همانطور که خود را در استفاده از ابزارهای قهرآمیز علیه اشخاص، ذینفع ملاحظه می نمایند، به همان اندازه هم بایستی خود را نسبت به تربیت این اشخاص مسئول بدانند، چرا که قصور دولت ها در زمینه های مختلف موجب پیدایش نقص در عملکرد نهادهای اجتماعی می شود که نتیجه آن همان طور که ذکر شد پرورش افراد ضد اجتماعی خواهد بود. اما در این پایان نامه آنچه مورد قصد نویسنده می باشد، بحث در خصوص کنترلی است که از سوی دولت ها اعمال می شود. بنابر این چاره ای نیست که بحث در خصوص مزایای فراوان کنترل غیر رسمی را پایان بخشید.

در خصوص کنترل جرم که از سوی دولت ها اعمال می شود، بحث های فراوانی وجود دارد و این کنترل نیز در اشکال مختلفی متجلی می شود. عده ای از جرمشناسان معتقد هستند که صرف پیش بینی مجازات های سنگین در قوانین کیفری باعث ارعاب عمومی می شود و این منجر به آن می شود که بزهکاران بالقوه دور نمای بازدارنده مجازات را همواره در نزد خود منعکس بیابند و در نتیجه از ارتکاب جرم خودداری نمایند. این عده از جرمشناسان معتقد هستند که بزهکاران همانند دیگر اعضای جامعه، انسان هایی محاسبه گر می باشند و همان

^۱- استوارت هنری، کنترل اجتماعی غیررسمی، دو فصلنامه، مجله جرمشناسی تهران، مترجم: لایلا اکبری، پاییز و زمستان ۱۳۸۶، شماره ۲، صفحه ۲۷۶

گونه که انسان ها برای انجام فعالیت های مشروع خود محاسبات گوناگونی را انجام می دهند و اگر به این نتیجه برسند که درگیر شدن در آن فعالیت ها به ضرر آنها می باشد یا به عبارت دیگر ضرر حاصل از آن فعالیت ها از سود حاصله بیشتر باشد، اعضای جامعه به هیچ عنوان خود را گرفتار چنین فعالیت هایی نمی نمایند. بزهکاران نیز به همین ترتیب قبل از ارتکاب جرم اقدام به محاسبات گوناگون می نمایند، و در این محاسبات خود، امور مختلفی نظیر احتمال حضور پلیس در صحنه جرم، امکان مقاومت مجنی علیه احتمالی، و حتی اموری نظیر درصد احتمال گذشت از جرم از سوی مجنی علیه یا امکان عفو شدن و نیز امکان استفاده از نهاد هایی نظیر آزادی مشروط و تعلیق مجازات، را در نظر می گیرند.

بعد از پایان این محاسبات، اگر بزهکاران بالقوه به این نتیجه برسند که مزایای حاصل از ارتکاب جرم از ضررهای احتمالی آن بیشتر می باشد، این افراد خود را درگیر چنین فعالیت هایی (ارتکاب جرم) می نمایند. بنابراین این قبیل جرمشناسان معتقد هستند که بایستی زرادخانه ی حقوق جزا را مجهز به سلاح های متنوعی نمود تا بدین ترتیب اولاً دورنمای بازدارنده مجازات را برای بزهکاران احتمالی ترسیم نماید، ثانیاً از طریق استفاده از چنین سلاح هایی بزهکاران بالفعل را به گونه ایی تنبیه نمود تا بار دیگر هوس ارتکاب مجدد جرم را در سر نپروراندند.

از جمله راهکارهای این قبیل از جرمشناسان جهت کنترل اعضای جامعه، پیش بینی مجازات های شدید در قوانین جزایی و قطعی نمودن اعمال مجازات بر مرتکبین می باشد. اما لازم به ذکر می باشد که این نوع کنترل نیز مورد بحث این پایان نامه نمی باشد، زیرا که جایگاه بحث در خصوص این شکل از کنترل در شاخه های دیگر جرمشناسی قرار دارد. آنچه که در این پایان نامه مورد بحث واقع خواهد شد، کنترلی است که در شاخه پیشگیری از وقوع جرم (پیشگیری غیرکیفری) قرار دارد که در فصول این پایان نامه در این خصوص بحث خواهد شد.

ب : سوال های اصلی :

با لحاظ مسایل فوق و با توجه به این که تمرکز این پایان نامه بر پیشگیری غیرکیفری از جرم می باشد و با توجه به اینکه در حقوق و قوانین جمهوری اسلامی ایران درخصوص کنترل رسمی غیرمشهود و مصادیق آن بحثی نشده است و جای خالی آن بسیار احساس می شود، به همین دلایل سعی خواهد شد تا در این پایان نامه تا آنجا که امکان داشته باشد، در خصوص کنترل غیرمشهود و مسایل مربوط به آن و مسأله تعارض آن با حریم خصوصی اشخاص، رفع ابهام گردد. بنابراین سعی بر آن است تا در این پایان نامه به سوالات زیر پاسخ داده شود:

۱- جایگاه و حدود و ثغور کنترل رسمی غیرمشهود در حقوق وقوانین ایران چیست؟

۲- میزان تأثیر و کارآمدی کنترل رسمی غیرمشهود در جامعه کنونی ایران به چه میزان است؟

ج : فرضیات :

فرضیات نویسنده این پایان نامه با توجه به اینکه کنترل رسمی نامشهود در قوانین جمهوری اسلامی ایران هرچند به طور کلی پذیرفته شده است، عبارتند از:

۱- در قوانین ایران کنترل رسمی غیرمشهود مورد پذیرش قرار گرفته است.

۲- کنترل رسمی غیرمشهود در بخشهایی از جامعه و تنها نسبت به جرایمی خاص و نه همه جرایم و محیط ها می تواند موجب کاهش وقوع جرم شود.

د : روش تحقیق :

در این تحقیق به مانند سایر روشهای رایج در علوم انسانی، از مطالعه منابع کتابخانه ای برای جمع آوری اطلاعات استفاده شده است. همچنین شیوه اندیشه ورزی در این تحقیق، از نوع نقدی-کاربردی می باشد. چرا که ما با بررسی و نقد کنترل رسمی غیرمشهود، در پی یافتن نقاط ضعف و قوت آن هستیم تا جایگاه آن را در سیاست جنایی ایران، تبیین نموده و راهکاری مناسب برای استفاده از آن ارائه نماییم.

ر : اهمیت و ضرورت تحقیق :

در خصوص وجوب کنترل رسمی غیرمشهود در دیدگاههای جرمشناسی اختلاف نظرهایی وجود دارد، که از عمده ترین موضوعاتی که حقوق دانان را به چالش و می دارد، مسئله تعارض کنترل رسمی غیرمشهود با حقوق حریم خصوصی اشخاص می باشد و همچنین با توجه به اینکه قانونگذاران جمهوری اسلامی ایران نیز در ارتباط با کنترل رسمی غیرمشهود تقریباً سکوت اختیار نموده اند، بنابراین بحث در خصوص جایگاه کنترل رسمی غیرمشهود در سیاست جنایی ایران و نحوه استفاده از آن به شکلی که با حریم خصوصی اشخاص تضادی نداشته باشد، امری لازم و ضروری می باشد.

ه : پیشینه تحقیق :

در رابطه با نهاد کنترل رسمی غیرمشهود، می توان به جرأت بیان داشت کمتر کتاب و یا مقاله ای را می توان یافت که مستقیماً مرتبط با نهاد کنترل رسمی غیرمشهود باشد. البته ناگفته نماند که به طور پراکنده مقالاتی را می توان یافت که برخی از مصادیق نهاد کنترل رسمی غیرمشهود را مورد اشاره خود قرار داده اند، لیکن برخی دیگر از مصادیق این نهاد، از جمله مامورین لباس شخصی، نه تنها در ایران، بلکه در کمتر کتب و مقالات بین المللی مورد اشاره واقع شده اند. لیکن این بدین معنا نمی باشد که نهاد کنترل نامشهود مورد استفاده و یا تجویز، قرار نگرفته است .

و : سامانه تحقیق :

این تحقیق در سه فصل تنظیم شده است. فصل نخست آن، به کلیاتی راجع به کنترل نامشهود می پردازد. در این فصل ابتدا سعی می شود تا مفهوم کنترل رسمی نامشهود به بهترین شکل مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در پایان این فصل سعی می شود تا مصادیق کنترل رسمی غیرمشهود ارائه گردد و در خصوص هر یک از آنها به طور مفصل بحث گردد و تا

جایی که امکان داشته باشد، با نهاد های مشابه مقایسه گردد. فصل دوم این پایان نامه رنگ و بوی حقوقی خواهد داشت. در این فصل سعی می شود تا جایی که امکان داشته باشد، تعارض استفاده از نهاد کنترل نامشهود را با رعایت حریم خصوصی اشخاص برطرف نمود. که لازمه این امر از ابتدا به ساکن، تبیین هرچه بهتر مفهوم حریم خصوصی است. همچنین آن دسته از موادی که در قانون جمهوری اسلامی ایران و در ارتباط با کنترل رسمی نامشهود به تصویب رسیده اند، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. علاوه بر این، در این فصل مشروعیت یا عدم مشروعیت دلایلی که در جریان استفاده از نهاد کنترل نامشهود تحصیل شده اند نیز بررسی خواهد شد. . در فصل بعدی این پایان نامه، کنترل رسمی نامشهود از منظر جرمشناسی مورد بررسی واقع می گردد. در این فصل ابتدا سعی خواهد شد تا مبنای مداخله دولت در زندگی اشخاص تبیین گردد. بعد از مشخص شدن مبنای این مداخله، آن دسته از نظریات و مکاتب موجود در جرمشناسی که با کنترل رسمی نامشهود ارتباط بیشتری دارند و به نوعی به آن پرداخته اند، ارائه خواهد شد.

فصل اول :
مفاهیم و مصادیق کنترل رسمی
غیر مشهود

فصل اول: مفاهیم و مصادیق کنترل رسمی غیرمشهود

در این فصل سعی شده است تا کلیاتی راجع به کنترل رسمی غیرمشهود ارائه گردد. در ابتدای این فصل مفاهیم هر یک از واژه های به کار رفته در نهاد کنترل رسمی نامشهود بررسی خواهد شد؛ سپس در مبحث دوم انواع کنترل جرم و ابزارهای مورد استفاده در هر یک، در قالب دو گفتار جداگانه ارائه خواهد شد. بعد از بیان کلیاتی راجع به کنترل رسمی غیرمشهود، در مبحث سوم با توجه به کلیه مطالب مذکور در این فصل، سعی خواهد شد تا مصادیق نهاد کنترل رسمی نامشهود مشخص گردد و بعد از ارائه فهرستی از مصادیق کنترل رسمی غیرمشهود، تک تک این مصادیق به طور مفصل و جداگانه مورد بررسی قرار خواهند گرفت. به عبارت دیگر این مبحث مشتمل بر پنج گفتار خواهد که در هر گفتار مصادیق مورد بحث، به طور جداگانه بررسی خواهند شد.

مبحث اول: مفهوم شناسی کنترل جرم

با توجه به اینکه کنترل رسمی غیر مشهود موضوع اصلی این پایان نامه می باشد، بنابراین مقتضی است که هر کدام از واژه های تشکیل دهنده این ترکیب را بطور جداگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و سپس با لحاظ همه معانی بدست آمده از تک تک واژه های تشکیل دهنده این ترکیب (کنترل رسمی غیر مشهود)، مفهوم دقیقی از این ترکیب را ارائه داد.

گفتار اول: کنترل

کنترل در معنای لغوی خود معادل واری، بازرسی، تفتیش معنا شده است. کنترل کردن نیز معادل نظارت کردن و تفتیش کردن می باشد.^۱ برخی کنترل را توان اعمال قدرت، هدایت یا باز داشتن اعمال دیگران تعریف کرده اند و آن را در موارد مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی،

^۱ - محمد معین، فرهنگ فارسی، جلد ۳، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۸

قضایی و آموزشی نیز دارای کاربرد می‌دانند.^۱ لیکن درباره گستره معنایی واژه کنترل، آرا و نظرات مختلفی وجود دارد. به طوری که در زبان انگلیسی، واژه یاد شده معنای قدرت، توانایی، تسلط و اقتدار را دارد. اما در برخی دیگر از زبانهای اروپایی، معنای مراقبت، تحقیق، بازرسی و نظارت صرف است. تا آنجا که به تصریح برخی محققان، واژه انگلیسی کنترل مثلاً بیشتر با گستره معنایی موجود در واژه فرانسوی اجبار مطابقت دارد و شاید هم در آغاز، بدون توجه به این تفاوت، از زبان انگلیسی به زبان فرانسه وارد شده است.^۲ اما کنترل را برخی جرم‌شناسان بدین شکل تعریف نموده‌اند: مجموعه فرآیندها یا روندهای آگاهانه یا ناآگاهانه و خودجوش است که ایجاد، تعریف، و تحمیل شده که جامعه از طرق آنها شرایط بازتولید استقرار و استمرار خود را در زمان تضمین کرده و وحدت و انسجام خود را حفظ کرده و تنش‌هایی که وحدت و انسجام او را به خطر می‌اندازد را خنثی می‌کند.^۳

گفتار دوم: غیرمشهود

واژه مشهود مترادف با واژه‌های دیده شده، معاینه شده می‌باشد.^۴ بنابراین واژه غیرمشهود را هم می‌توان معادل دیده نشده معنی نمود. هدف از اتخاذ واژه غیرمشهود در ترکیب کنترل رسمی غیرمشهود، این بوده است که تنها آن دسته از ابزارها و راهکارهای نامشهود، که برای جلوگیری از وقوع جرم به کار می‌روند، مورد بحث قرار گیرند. بنابراین با اتخاذ واژه غیرمشهود راهکارهایی نظیر ارباب بزهکاران بالقوه از طریق پیش‌بینی مجازات‌های شدید در قوانین،

^۱ - یوسف کریمی، روانشناسی اجتماعی، تهران: موسسه انتشارات بعثت، چاپ اول، (۱۳۷۳). ص ۱۲۱.

^۲ - علی سلیمی و محمد داوری، جامعه‌شناسی کجروی، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول، (۱۳۸۰)، ص ۵۸۱.

^۳ - علی حسین نجفی ابراند آبادی، جزوه درسی کنترل اجتماعی و واکنش اجتماعی، دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق، ص ۹۷۸.

^۴ - محمد معین، همان.

حضور گسترده مقامات نیروی انتظامی در سطح شهرها ، و اقداماتی از این قبیل از دایره بحث این پایان نامه خارج می شوند.

گفتار سوم : رسمی

این واژه در لغت به معنای طبق رسم و مطابق رسم و نیز منسوب به رسم می باشد.^۱ منظور از اتخاذ چنین واژه ایی این می باشد که دایره بحث محدود به آن دسته از اقداماتی شود که توسط نهادها و مقامات دولتی ذی ربط اعمال می گردد؛ تا بدین ترتیب اقداماتی که در راستای پیشگیری از وقوع جرم توسط افراد غیردولتی (منظور از دولت، مفهوم عام آن است) اتخاذ می گردد، از شمول بحث خارج گردند.

مبحث دوم : گونه شناسی کنترل جرم

در یک تقسیم بندی کلی می توان کنترل جرم را به کنترل رسمی و کنترل غیر رسمی تقسیم نمود، که در هر یک از این کنترل ها ابزارهای متفاوتی مورد استفاده قرار می گیرد. ولی ناگفته نماند که در هر دو نوع از این کنترل ها، هدف آن است که مانعی مناسب ایجاد گردد تا مبدا اعضای جامعه با نقض هنجارهای جامعه و بی اعتنایی نسبت به آنها موجب ایجاد اختلال و گسستگی در جامعه گردند. هر چند که در هر کدام از این کنترل ها، همان گونه که بیان گردید ، از ابزارهای متفاوتی استفاده می گردد. در این مبحث سعی شده است در دو گفتار جداگانه کنترل رسمی و غیررسمی بررسی شوند؛ وجوه اشتراک و افتراق مابین این دو کنترل بیان می شود، و در نهایت ابزارهای مورد استفاده در هر یک از این دو کنترل ذکر و بررسی خواهند شد.

^۱ -محمد معین، فرهنگ فارسی، انتشارات امیر کبیر، جلد ۲، چاپ ۱۳۸۸.

گفتار اول : کنترل رسمی

کنترل رسمی در برگیرنده تلاشها و اقداماتی است، که منابع اقتدار آن را در جهت مقابله با وقوع جرم و کجروی در جامعه عهده دار می شوند. اقداماتی که به سبب متکی بودن بر ضمانت اجراهای دولتی و حکومتی، از یک سو از ویژگی اجبار و قدرت برخوردار هستند و از سوی دیگر گستره آنها غالباً به گونه هایی خاص از هنجارهای اجتماعی که غالباً در قالب قانون، آیین نامه و بخشنامه بیان می گردد، محدود می شود.^۱

در این تعریف در این کنترل رسمی از یک طرف به اقدامات الزام آور محدود شده است، و از سوی دیگر بیان می شود که گستره این اقدامات غالباً هنجارها و ارزش های حمایت شده از سوی قانون گذار را فرا می گیرد، خواه این حمایت در قالب قوانین باشد و خواه در قالب آیین نامه و بخشنامه و محدود نمودن کنترل رسمی جرم به آن دسته از ارزشهای حمایت شده در قوانین و قابل قبول می باشد چرا که در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی جرم این گونه تعریف شده است: (هر فعل و ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم می باشد) بنابراین ابزارهای مورد استفاده در نهاد کنترل رسمی جرم غالباً به منظور جلوگیری از وقوع جرم به کار می روند. در خصوص سایر اعمال ولو اینکه دارای قبح اجتماعی باشد، تا زمانیکه آن اعمال از سوی قانونگذار مورد جرم انگاری واقع نشوند، بایستی گفت که دولت ها مجاز به استفاده از ابزارهای کنترل رسمی جرم در جهت مقابله با اعمال فوق نمی باشند، چرا که این اعمال تا قبل از جرم انگاری قانونی از سوی دولت، به عنوان اعمال مجاز (از دیدگاه قانونگذار) شناخته می شوند. سوالی که در خصوص تعریف کنترل رسمی جرم پیش می آید این است که آیا کنترل رسمی جرم صرفاً به ابزارهای قهرآمیز و تنبیهی محدود می شود؟ در الزام آور بودن ابزارهای کنترل رسمی جرم نمی توان تردیدی داشت، چرا که این ابزارها بر

^۱-محمد علی حاجی ده آبادی، تقریرات جامعه شناسی جنایی، سال ۸۹-۱۳۸۸، دانشگاه قم، ص ۹۷.

خلاف رضایت اعضای جامعه توسط دولت های مختلف مورد استفاده قرار می گیرند، تا بدین وسیله دولت‌ها بتوانند امنیت را در جامعه برقرار کنند. و لیکن در خصوص قهرآمیز بودن و تنبیهی بودن ابزارهای کنترل رسمی جرم می توان بحث بیشتری نمود. بعضی از ابزارهای مورد استفاده در کنترل رسمی جرم، ابزارهایی قهرآمیز می باشند، نظیر پیش بینی مجازات های سنگین در قوانین کیفری، برخورد های قاطعانه و عاری از تساهل و تسامح و اقداماتی از این قبیل ... اما نمی توان گفت که همه ابزارهای کنترل رسمی واجد چنین خصیصه ای می باشند، زیرا استفاده از ابزارهایی نظیر دور بین مخفی، به هیچ وجه نمی توانند واجد خصیصه قهرآمیز و تنبیهی باشند.

بند اول: ابزارهای کنترل رسمی جرم

ابزارهایی که در این نهاد مورد استفاده واقع می شوند همگی واجد خصیصه الزام آورمی باشند، چرا که بر خلاف میل اعضای جامعه بر آنها تحمیل می شود. استفاده از دوربین های مخفی، استفاده از مامورین لباس شخصی، استفاده از مجازات های شدید جهت مرعوب نمودن بزهکاران بالقوه و استفاده از اقدامات مراقبتی در زندان ها را می توان از مصادیق ابزاری نهاد کنترل رسمی، معرفی نمود.

بند دوم: وجوه اشتراک و افتراق کنترل رسمی مشهود با غیر مشهود

کنترل رسمی را می توان به دو دسته تقسیم نمود.

الف- کنترل رسمی مشهود.

ب- کنترل رسمی غیرمشهود.

میان این دو نوع از کنترل شباهت ها و تفاوت هایی وجود دارد که جهت اشرف بیشتر بر مفاهیم هر یک از آنها ناگزیریم وجوه اشتراک و افتراق مابین آنها را مورد بررسی قرار دهیم . وجوه اشتراک میان کنترل رسمی مشهود و غیرمشهود عبارتند از:

۱- هر دوی آنها توسط دولت و مقامات دولتی اجرا می شوند. به عبارت دیگر این دولت ها می باشند که نحوه عملیاتی نمودن انواع کنترل ها را طرح ریزی و اجرایی می نمایند.

۲- هر دوی آنها واجد خصیصه الزام آور می باشند ، زیرا بر خلاف میل و رضایت شهروندان و در جهت برقراری امنیت در جامعه اعمال می گردند.

۳- هر دوی آنها محدود به جرایم می باشند، و غالباً نسبت به انحرافات موجود در جامعه مورد استفاده قرار نمی گیرند.

و لیکن میان این دو نهاد تفاوت هایی هم وجود دارد، که ذیلاً به آنها اشاره خواهد شد.

۴- همان گونه که از نامهای این نهاد ها مستفاد می شود، می توان به این نکته پی برد که نهاد کنترل رسمی غیر مشهود به صورت نامشهود اعمال می شود، به گونه ایی که شخصی که در معرض این نهاد قرار می گیرد، کوچکترین اطلاعی از این که در معرض چنین نهادی می باشد، ندارد. و این در حالی است که نهاد کنترل رسمی مشهود، شامل آن دسته از اقداماتی می شود که برای اعضای جامعه ملموس می باشد. به عبارت دیگر وقتی مجازات سنگینی در قانون پیش بینی می شود و یا هنگامیکه ماموران انتظامی در سطح شهرها برخوردهایی قاطع و بدور از تساهل و تسامح را در دستور کار خود قرار می دهند، کمتر کسی را می توان یافت که متوجه سیاست متخذه از سوی مقامات دولتی نشود.

۵- ابزارهای مورد استفاده در نهاد کنترل رسمی غیر مشهود فاقد خصیصه قهرآمیز و تنبیهی می باشند. به عبارت دیگر وقتی از ابزار هایی نظیر دوربین های مخفی استفاده می شود، و یا هنگامی که مامورین لباس شخصی در سطح کشور و شهرها انجام وظیفه می نمایند هیچ شخصی در جامعه متوجه استفاده از آنها نمی شود، و متعاقب این امر هم هیچ کسی از وجود آنها رنج نمی برد. اما ابزار های کنترل رسمی مشهود غالباً واجد خصیصه قهرآمیز و تنبیهی می باشند.